

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 378.4:316.32

doi: 10.20998/2227-6890.2022.1.01

О.О. ДОЛЬСЬКА, Т.М. ДИШКАНТ

ПОШУКИ МІСІЇ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ РОЗЛОМІВ

Стаття присвячена аналізу дискусійного контексту, в центрі якого – пошук місії університету в умовах змін і трансформацій світового характеру. У центрі уваги опинилася література, присвячена темі трансформацій університетської освіти і, конкретно, темі місії та ідеї університету. Автори виносять на обговорення центральні ідеї відомих фахівців у сфері філософії, більш вузьких фахівців із філософії освіти, соціології, епістемології з метою вичленення центральних точок обговорення, їхню критику, плюралістичну за своїм змістом, характерну для кожної точки дотику до проблеми. Паралельно описується і дається оцінка можливих основних траєкторій подальшого обговорення проблем освіти. Основними з останніх у цьому напрямку є розуміння трансформацій суспільства у глобальному масштабі, нові можливості в інтелектуально-когнітивному просторі, пов'язані зі зміною концептів мислення, збереження найкращих цінностей епохи Модерну, які підсилюють основні характеристики людяності. Показано, що тільки у цьому випадку зберігається можливість для університету виконувати свою основну місію – формування гуманного майбутнього.

Ключові слова: університет, криза в освіті, місія університету, моделі університету, глобалізація та деглобалізація, капіталізм спостереження, антропологічний поворот, цінності.

О.О. DOLSKA, Т.М. DYSHKANT

THE SEARCH FOR THE MISSION OF THE UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF CIVILIZATION RIFTS

The article is devoted to the analysis of the discussion context, in the center of which is the search for the mission of the university in the conditions of changes and transformations of a global character. The focus was on the literature devoted to the topic of university education transformations, and to the topic of the university's mission and idea, in particular. The authors present for discussion the central ideas of well-known specialists in the field of philosophy, narrower specialists in the philosophy of education, sociology, epistemology in order to isolate the central points of the discussion, their criticism, pluralistic in its content, characteristic for each point correlated with the problem. At the same time, the possible main trajectories for the further discussion of education problems are described and evaluated. The most important of the latest ones in this direction are the understanding of societal transformations on a global scale, new opportunities in the intellectual and cognitive space associated with changing concepts of thinking, preservation of the best values of the Modern era, which strengthen the main characteristics of humanity. It is shown that only in this case the possibility remains for the University to fulfil its main mission of formation of the humane future.

Key words: university, crisis in education, university mission, university models, globalization and deglobalization, surveillance capitalism, anthropological turn, values.

Постановка проблеми. Світова криза торкнулася усіх сфер життя людини, не оминула й освіту. Відомі фахівці в галузі філософії освіти, громадські діячі намагаються сконцентрувати свої роздуми навколо теми місії Університету в період кризи і розломів цивілізації. Виявляється, що питання подальшого характеру місії має проблемний характер, а тема траєкторій розвитку університетської освіти залишається відкритою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невідповідність місії університету запитам суспільству та часу стали очевидними. Про роль університету, його місію та ідею писали відомі

західні автори: Дж. Г. Ньюмен, К.В. фон Гумбольдт, Х. Ортега-іГассет, К. Ясперс, Р. Хатчинс, К. Керр, Д. Белл, Р. Барнетт, Б. Кларк, З. Бауман, Б. Рідінгс, Veysel Laurence R. Вітчизняна наука також не залишала це питання без уваги: В. Горський, В. Кремень, О. Кузьменко, Г. Дмитренко, М. Култаєва, М. Бойченко та ін. постійно обговорюють це питання як на сторінках фахових видань, так і у форматах відкритих для публічного обговорення заходах. Питання оцінки, майбутніх трансформацій, шляхи руху, основні положення можливих ідей, які необхідно покласти в основу місії, викликають бажання винести його на широке обговорення з

метою зосередження на основних точках можливого руху. Вони висвітлені у роботах Л. Бевзенко, О. Гомілко, С. Курбатова, М. Рогожи, І. Добронравової, Н. Кочубей, І. Драча, James J. Duderstadt, R. Rosenzweig та ін.

Сучасний стан суспільства настільки складний, що давати йому системний аналіз стає все більш важким завданням. Не випадково З. Бауман дав йому статус «надскладного» [2]. Тому і така інституція, як університет, на яку вчили орієнтуватися як на стабільну, стійку структуру, втратила свою стабільність та визначеність. Умови, в яких опинився і стан суспільства, і стан соціальних інституцій, незвичайні і самі по собі потребують аналізу. В цьому питанні ми спираємося на роботи Sh. Zuboff.

Одна з особливостей сучасної системи освіти – пошук нових моделей та зразків освіти, які відповідають сучасності. Серед фахівців, хто зосередився на питанні пошуку місії і моделі університету і запропонував їх суспільству для обговорення, – Б. Кларк, Дж. Г. Ньюмен, Б. Рідінгс та ін. Широкому колу науковців стала відома ідея Б. Кларк «підприємницького університету», представлена у роботі «Створення підприємницького університету: організаційні напрями трансформації» [8]. Ще більш захоплюючою стала робота Б. Рідінгса «Університет у руїнах». Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що ця тема обговорюється і залишається відкритою.

Метою статті є аналіз руху думок про місію університету і розглянути можливі шляхи її розвитку в умовах існування «надскладного» за своїми характеристиками періоду існування суспільства.

Виклад основного матеріалу. Тематика університету і проблематика його місії завжди була в центрі уваги як відомих філософів, так і громадських діячів з часів Модерну. Тому взято методологію І. Канта, Т. Адорно, М. Габермаса, Ж. Ле Гоффа, М. Серра, Р. Янга, Ж. Дерріда, П. Слотердайка, Дж. Г. Ньюмена, Б. Рідінгса, Scott J.C. та ін. з позиції визначення ролі і значення університету в певний період свого існування, з можливістю дати оцінку цьому інституційному органу. Методологія аналізу ролі університету в сучасні часи (культурна, політична та соціальна база його функціонування) відштовхується від ідей І. Канта, В. Гумбольдта, К. Ясперса, З. Баумана, Дж. Г. Ньюмена, Я. Пелікана, Б. Рідінгса та ін. Тому взято за основу принцип компаративістського аналізу, який дає можливість провести аналітичний огляд літератури про роль університету в умовах криз. Спираємося на опцію інтелектуально-когнітивного підходу. Використано метод аксіологічного характеру, який дозволяє зосередитись на ціннісному характеру освіти і поставити основні траєкторії руху відносно місії університету сучасності.

Обговорення і пропозиції у пошуках місії сучасного університету. У контексті сучасності, де переплітаються культура, ідеологія, політика, економіка та наука, освіта стала візитною карткою кожної розвиненої країни, свого роду індикатором розвиненості вищезгаданих складових будь-якого суспільства. Але події останніх років змушують

замислитися і порушити питання про твердість у підставах цільового функціонування освітнього простору. На наш погляд, вже намічаються події, які свідчать про небажання низки країн будувати економічні, господарські, політичні напрями розвитку своїх держав в умовах глобалізації минулого зразка. Швидше за все, ми маємо справу не так із ситуацією постглобального характеру, як із процесом деглобалізації. Із термінами ще доведеться розбиратися вченим. Але, якщо питання про правильність визначення ситуації може бути піддано сумніву, то констатація деяких фактів свідчить саме про кризу світового розмаху. Ми стали свідками масштабних вибухів: потужні традиції суперечать викликам сьогодення, руйнуються звичні схеми освіти, збільшуються потоки освітньої міграції з різних причин і, природно, напрямів. Все це в комплексі може стати підставою для фіксації кризи у просторі освіти і, перш за все, кризи у визначенні місії університету.

За своїм змістом вона опинилася на кордоні між ідеалами Просвітництва та Постпросвітництва, а це означає, що її трансформація неминуха і визначається тільки часом. Активізувалися питання про цільові принципи роботи університету, про роль науки в університетському житті, про характер ринку праці, про можливі зміни у напрямі роботи та характеру змістовних компонентів предметів, дисциплін тощо. Нагадаємо, що ідеали Просвітництва епохи Модерна дозволили сформувати місію університету, спираючись на центральну позицію ідеології того часу, – ідею Розуму (Кант). Надалі Розум був трансформований у Культуру, завдяки Ф. Шіллеру та В. фон Гумбольдту. Але сьогодні надбання епохи Модерна опинилися у кризовому стані, а вчені відмітили початок панування ідеології Постпросвітництва. Серед науковців і філософів почався процес обговорення місії університету і його майбутнього.

Відомий фахівець у галузі філософії освіти Я. Пелікан підкреслив, що один з основних недоліків університету і водночас одна з його найбільш привабливих характеристик сьогодні – бажання заглиблюватися в самого себе та ігнорувати суспільство та його потреби. Ці ідеали потребують перегляду, бо сьогодні університет не відповідає вимогам зміцнення національної держави [11, с. 228]. Я. Пелікан написав про нові умови існування останньої, підкреслюючи необхідність звернути увагу на активну спільну роботу з центральною та місцевою владою, з громадськими організаціями та їх активістами у питаннях створення спільних соціальних, громадських, економічних та культурних проєктів (проведення експертизи, створення центрів професійного консультування і т.і.). Саме він і пропонує переглянути ідею та місію університету.

На противагу гаслам Я. Пелікана у книзі «Університет у руїнах» канадський філософ Б. Рідінгс стверджує інше. Автор критикує Я. Пелікана за те, що останній знову звертається до ліберальної моделі університету, і наводить безліч прикладів, які ставлять під сумнів його ствердження. Б. Рідінгс підкреслив негативний вплив на суспільство «ліберальної освіти»,

що призвело до розмивання широкої соціальної ролі університету як соціального інституту, його мутації і краху національної культурної місії [12, с. 12]. Особлива критика приділяється глобалізації, яку Б. Рідінгс пропонує оцінювати як синонім американізації і яка веде університет до «пост історичності» [12, с. 18]. Він пропонує аналізувати трансформацію університету по лінії: Розум – Культура – Досконалість (нагадаємо, що німецькі філософи звели позицію Розуму до позиції Культури), що є досить природнім рухом за умов глобалізації – часу, коли спостерігається і кінець національної держави, і споживчої ідеології [12, с. 81]. І, незважаючи на висновок про те, що Досконалість в сучасних умовах швидше є симулякр, ніж реальністю, наголошує на небезпечності цієї ситуації, наполягає на жорсткому опорі їй, в той же час... щиро вірить в університет Досконалості [12, с. 298].

У відповідь на думки Б. Рідінгса почесний президент і професор науки і техніки університету Мічиган в Анн-Арборі J.J. Duderstadt зауважує наступне. Може статися так, що культура досконалості, яка рухала еволюцію та конкуренцію між дослідницькими університетами, більше не буде прийматися і підтримуватися громадськістю. Хоча цей перехід від престижу до конкурентних ринкових сил може розширити місію та можливості багатьох коледжів та університетів, він може зробити це за рахунок переваги найкращих навчальних закладів країни [18]. Duderstadt J.J. робить наступні висновки: сьогодні, здається, відбулося зрушення у тому, на що суспільство чекає від університету. Студенти та батьки все частіше віддають перевагу програмам здобуття професійних ступенів, які допоможуть їм отримати першу роботу, а не «рівень» ліберальної освіти, здатний збагатити їхнє життя.

Аналогічні думки ми знаходимо і в роботах А. Блума, автора книги «Кінець мислячої Америки» (іноді ми маємо і такий переклад книги, як «Кінець американського духу»), в якій стверджується, що історія ліберальної освіти втратила свій організуючий стрижень [16]. А. Блум критикує сучасний американський університет, сучасні рухи у філософії та гуманітарних науках, «моральний релятивізм», який захопив американські університети і створює бар'єр для розуміння понять істини, критичного мислення та справжнього знання.

І все ж таки політика університету визначається і академічними рейтингами, і конкуренцією, і розвитком науки, тобто загальними показниками продуктивності.

Дискусії не оминули і таку складну тему, як відносини, які склалися у період глобалізації між університетом та наукою. Правда, сьогодні наука в своєму широкому розумінні вже перекочувала зі стін університету до стін комерційних фірм та транснаціональних корпорацій. І такий поворот посилює ефект висловлювань представників епістемології про роль соціального, культурного, політичного контекстів (особливо якщо мова йде про конструктивістські нахили), які суттєво впливають на результати наукових досліджень. Про це пишуть дослідники, які складають кістяк сучасних епістемологічних практик. Хотілося б навести як

приклад міркування Б. Латура, який поринув у повсякденність наукових лабораторій і показав, як культура, питання і навіть самі прилади можуть істотно впливати на об'єктивні наукові результати (або, як пише сам Латур, «начебто об'єктивні результати») [9]. У своїх останніх роботах він взагалі ставить питання про доцільність організації з боку такого напрямку, як соціологія науки [10].

І все ж таки, треба нагадати, що виконуючи вимогу місії університету Модерна, викладач завжди рухається у своїх дослідженнях, поєднуючи отримані наукові результати із викладанням. Це свого роду була активізація та зміцнення національного суб'єкта. Але в сьогоднішній ситуації суб'єкт – вже не політична істота, він перетворився на «глобальну жертву» [20]. R.M. Rosenzweig вважає, що ціннісними основами університету залишаються співпраця викладачів, інтелектуальна незалежність та якість досліджень. Його думки розгортаються навколо теми ролі науки в університетах. Обмірковуючи ідею наукових досліджень, зроблених в університетських лабораторіях, він підкреслює, що дослідження мають бути корисними (оскільки дослідження заради розвитку чистої інтелектуальної думки «застаріло») та відповідати реаліям ринку. На думку R.M. Rosenzweig, ці переконання перевертають історичну основу університету з ніг на голову, і оскільки вони найбільш вирости завдяки дослідженням, які підтримують промисловість, справедливо сказати, що ступінь переважання цих переконань визначить майбутній курс дослідницьких університетів, а також їхню майбутню цінність [19].

Треба також підкреслити, що критерієм досконалості, за Б. Рідінгсом, стала успішна діяльність університету на ринку послуг. Про перетворення освіти на послугу писав ще у 30-40 гг. ХХ ст. відомий німецький філософ Т. Адорно, запропонувавши широкій публіці для обговорення ідею напівосвіти. Напівосвіта – це втрата досвіду освіти як цілого та постійного руху на шляху до самовдосконалення за збереження цього цілого. При цьому весь процес навчання відбувається у відриві від цінностей освіти, що призводить до втрати знань не лише про світ, а й про себе. На його думку, такий шлях приводить до того, що справжній досвід освіти підмінюється симуляцією досліджень [1]. Український філософ М. Бойченко, розвиваючи тему освіти як послуги, проаналізував два українські закони про освіту (Закон про вищу освіту 2014 р. та Закон про освіту 2017 р.) і показав, що положення про освіту як послуги «пересунулося» на перші позиції в Законі 2017 р. М. Бойченко підкреслив: «комерціалізація пронизує вже не лише вищу школу, а і середню», що вносить негативний відтінок у всю систему освіти [3]. Той самий Б. Рідінгс стверджує, що такого роду комерціалізація сприяє перетворенню університету на якусь соціальну форму, що також нагадує симулякр.

Є й інші погляди на майбутнє університетів. Багато було написано, наприклад, про вплив Інтернету та дистанційного навчання на майбутнє університету. Особливо гарячою темою стало питання збільшення ролі дистанційної освіти у

різних її формах та видах. Правда, можна стверджувати, що дистанційний характер освіти має багато позитивного. Самим потужним підтвердженням цього є факт появи феномену Відкритого університету. Ми стали свідками формування цих структур освіти, які вже майже 50-60 років функціонують у різних країнах світу [5]. Вони активно використовують практику Е-освіти, спираючись на Е-платформи, пропонуючи широкомасштабний спектр різних напрямків і курсів. В окремих країнах відкритий університет реалізує ідею Університету на периферії, як, наприклад, у Китаї [20]. Проте, слід зазначити, що такий вид освіти не може виконувати функції традиційного університету. Його спрямованість та діяльність переслідує зовсім інші цілі. Саме тому постає питання: чи не стане модель Відкритого університету моделлю університету для більшості країн світу в майбутньому за умов різких соціальних змін?

Постановка такого питання насторожує і змушує замислитися над місією університету в нових умовах, особливо коли багато країн пропонують свої послуги на світовому ринку освіти. Без сумніву, університети змінюватимуться, щоб пристосуватися до нових технологій, як вони змінювалися в минулому, але здається малоімовірним, що віртуальний університет замінить справжній, як би щиро цього дехто не бажав.

Є ще одне болюче питання, особливо в контексті практики широкомасштабного запрошення абітурієнтів з України в закордонні виші. Ця практика існувала давно, але такою гострою і болючою, як сьогодні, вона не була аж ніколи. Правда, серед запропонованих спеціальностей, як правило, відсутні: управління, менеджмент вищої та середньої ланки, юридична справа, медицина. Ймовірно, ці напрямки розраховані лише на «свого» абітурієнта. При цьому є одна особливість у питанні про освіту представників найвищої управлінської ланки. В умовах, коли роль національної держави зменшується, а влада переходить від територіального уряду до кампаній транснаціонального характеру, вимоги до якості утворення майбутньої еліти мають зростати. Але в американських та європейських країнах виникає парадоксальна ситуація: віддавати пости молодому поколінню виявилось дуже проблематичним завданням через невисоку освіченість майбутніх еліт [12, с. 74-75].

Майбутнє університетів, тобто віддача, яка виправдовує їхні величезні витрати, як і раніше, визначатиметься тим, наскільки вони вірні цінностям, які визначали місію та ідеал університету. Зараз і найближчими роками ці цінності зазнають найсуворіших випробувань у зв'язку з викликами, які стоять сьогодні на порядку денному [19]. Можна також стверджувати, що сама освіта може замінити природні ресурси або національну оборону як пріоритет XXI ст. [18]. Ця думка дуже щільна та глибока, може показатися не зовсім зрозумілою, але вона привертає нашу увагу, тому що, на наш погляд, це сильна позиція на шляху обговорення і розуміння місії і розвитку сучасного університету.

Ця позиція підводить нас знову-таки до питання: у якому напрямку рухатись при обговоренні

місії університету, адже без окреслення траєкторій її обговорення неможливо зосередитись на основних точках роботи університету у «надскладному» суспільстві. Освіта – це завжди люди в будь-які часи, а події останнього часу показали їхню силу.

Зараз виникає необхідність нагадати про роль конструктивізму у сучасних антропологічних практиках, особливо у XX столітті, і згадати про антропологічний поворот на початку XXI ст. [16]. Про такі повороти нам свого часу нагадував М. Фуко, запропонувавши так звані когнітивні матриці: міра, опитування / дізнання, огляд / обстеження. Це були матриці для отримання інформації. Звернення М. Фуко до цих позицій дозволить нам зрозуміти ті бази, які сприяли формуванню «соціального тіла» за рахунок розумово-когнітивних змін в людському мисленні [13]. Сучасний етап характеризується новою позицією, а саме – замовленням. Матриця замовлення використовується не тільки для оформлення «соціального тіла», її головне завдання – оформлення антропологічно-епістемологічної характеристики і суб'єкта, і об'єкта пізнання. Тобто, йдеться вже про думки та настрої людини, про бажання та мрії, про характер мислення. Тепер характеристики об'єкту конструюються за потреб замовника, а сам суб'єкт (саме як реалізація епістемологічного контексту щодо його існування) стає тотально залежним від замовника.

Це може здаватися фантастикою, але Sh. Zuboff, професор Гарварда, з кінця XX ст. аналізує характер роботи деяких великих кампаній і приходять до неймовірних висновків. У своїх роботах вона пропонує сучасний стан посткапіталізму називати «капіталізмом спостереження». На її думку, ставка в такому суспільстві ставиться на глобальну архітектуру модифікації поведінки людини та людської природи. За своєю силою зміни XXI століття можна порівняти з тим, як промисловий капіталізм спотворив світ природи у XX ст. У книзі «The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power» Sh. Zuboff «оформлює» контекст того, як величезні багатства та влада накопичуються на зловісних нових «поведінкових ф'ючерних ринках», де купуються та продаються передбачення про нашу поведінку, а виробництво товарів та послуг підпорядковуються новим «засобам модифікації поведінки».

У результаті, вона приходять до висновків про тиранічну та авторитарну форму «правління» фірм з конструювання «певної поведінки людини». Якщо промисловий капіталізм отримував вигоду шляхом експлуатації природних ресурсів і дешевої робочої сили, то капіталізм спостереження «черпає» силу зі збору, обробки та подальшого аналізу даних про поведінку за допомогою «інструментальних методів», які конструюють «радикальну байдужість» [21]. Такі кампанії вибудовують свого роду цикли експлуатації. В їхньому арсеналі – механізми та інструменти «нового поневолення», а також риторика винятковості (щоб замаскувати наше позбавлення власності), «нові норми поведінки», які вони використовують як подібність етики, підштовхування до траєкторії вибору, конструювання політичних

пріоритетів та подібні (природно, неузгоджені з піддослідними) речі. Завдання кампаній – зробити умови для оформлення вигідного для них образу світу (картини світу), направивши вектор освіти у бік, зручний для них.

Антропологічне мислення як шлях до нових когнітивних можливостей людини. Майбутнє університетів, тобто віддача, яка виправдовує їхні величезні витрати, як і раніше, визначатиметься тим, наскільки вони вірні цінностям, які лежать в основі місії. Зараз і найближчими роками ці цінності зазнають найсуворіших випробувань у зв'язку з викликами, які стоять сьогодні на порядку денному. Відмова від традиційних цінностей Модерну призводить до помилкового бачення процесів, що відбуваються. Завдання університету – захистити та зберегти ті з них, які лежать в основі людяності як дієвого результату ідеології Просвітництва епохи Модерна. Одна з головних цінностей – концептуальне розуміння світу. Прийнято говорити про оформлення світогляду, про вміння вибудовувати картину світу за рахунок отриманих знань з усіх предметів університетської програми. Молоде покоління завжди цікавиться тим, які приховані процеси стоять за подіями. Такий ракурс знань змушує людину зосередитись на концептуальних позиціях у розумінні та поясненні, а картина світу дає людині інтелектуальну силу, програми дії та стає організуючою рушійною силою на кшталт здорової імунної системи.

Основну роль в цьому процесі бере на себе філософія, про що писав ще І. Кант [7]. Базою для організаційної сили в цьому процесі виступає інтелект, мислення з філософським інструментарієм. Звернення до картини світу стає вкрай необхідним, бо виступає в якості трансгресивної сили (звернення до можливого і неможливого за рахунок мислення) у розумінні своєї особистої програми життя. Людина давно почала використовувати онтологічне мислення (вміння орієнтуватися у просторі за рахунок його геометричного розуміння, вміння спиратися на час як характеристики, яка пов'язує нас із минулим і націлює на майбутнє, вміння оцінюватися себе і свій стан саме за такими характеристиками), це був вкрай необхідний інструмент для реалізації механізму «вписаності» в загальну цілісність світу. Більш простими словами, щоб увійти в цей світ без перешкод. Саме онтологічне мислення сприяє розумінню загального бачення світу і дає навичку орієнтуватися в ньому.

Але філософія пропонує дещо нове. У сучасному філософському дискурсі сформувалося уявлення про тіло як універсальну форму запису соціальної пам'яті. Певні моделі соціалізації тілесного виявляються надзвичайно стійкими й у різних формах проявляють себе протягом усієї історії. Загалом, можна говорити про особливу політичну анатомію людської тілесності, без урахування якої неможливе розуміння суспільних форм (влади, комунікації) та самого життя. І це не випадково, бо сьогодні розгортаються умови для реалізації ідеології Постпросвітництва. На підтвердження цієї тези ми маємо спиратися на

результати сучасної епістемології [6]. У ній підкреслюється роль взаємозв'язку тілесного і оточуючого світу для формування процесу мислення. «Підкреслюючи загострений інтерес до тілесного, до його динаміки та когнітивних характеристик як когнітивної опції, змінюється розуміння та сприйняття таких традиційних феноменів, як світ, реальність, простір, речі. Положення про те, що суб'єкт конструює світ, а наш тілесний досвід дано словом і конструюється дискурсивними контекстами, виглядає неповним: його обмеженість потребує певних доповнень. Вивчення чуттєвих когнітивних можливостей людини та аналіз когнітивної карти тілесного змушує звернути увагу на тілесну раціональність» [17]. Криза епохи Модерну переклала тягар майбутнього на необхідність звернення до тілесної раціональності. І тут треба підкреслити, що цей крок обов'язково мусить людину надавати належну повагу трансцендентному (звернення до метафізики стає виправданим, а іноді і реальним спасінням). Він також про те, що ми не повинні обмежуватися онтологічним мисленням. Це підкреслює значення антропологічного мислення, яке, на наш погляд, є новим когнітивним інструментом і яке закладає основи для нової інтелектуально-когнітивної парадигми [4; 5; 6].

Якщо додати до цієї тези роздуми сучасних філософів про антропологічний поворот у філософії [17], про нові інтелектуально-когнітивні опції бачення світу [5], то можна говорити не тільки про новий шлях розвитку мислення людини. Шлях розуміння такого кроку прив'язаний до потреби в духовній цілісності, яка могла б бути в кращому становищі і впливати на процес розбудови і розуміння світу. Саме тоді мислення і зможе «оформити» повну і справжню картину світу.

Місія Університету: перспективи майбутнього. Університет – це соціальний інститут і тому поза контекстом суспільної ситуації, проблематики, розглядати його недоцільно. Навчання та освіта є як результатом та наслідком, так і невід'ємними передумовами процесів модернізації суспільства. Як результат впливу сучасних суспільних процесів ми отримуємо кризовий стан університету, який виявився, як уже було сказано вище, на зламі Просвітництва з його ідеалами Розуму, Науки та Людини та Постпросвітництва, де акценти зміщуються на тотальну економічну ефективність та продуктивність. У зв'язку з цим на зміну інтелектуалам прийшли менеджери, як підприємець колись прийшов на зміну аскету-ченцю. Так, наприклад, Альфонсо Борреро Кабаль у своїй книзі «Університет як інститут сьогодні» розглядає як центральну фігуру Університету адміністратора, а не викладача [12, с. 13]. Відповідно до сучасних ідеалів відбувається інверсія засобу та мети. І ось уже основна мета університету, насамперед, приносить прибуток і лише в другу чергу – знання. Інакше цю особливість нової ситуації можна назвати «інструменталізмом» – коли мистецтво, культура і, в даному випадку, освіта є інструментами для досягнення різних практичних цілей, зовнішніх

стосовно них самих. Таким чином, Університет втрачає свою самодостатність, починають виникати питання про автономію знання як самоцілі. Дух свободи, що панує в класичних університетах, поступово був витіснений утилітарними тенденціями сучасного суспільства. Автономність змінюється на гетерономність. Студенти вироджуються у споживачів університетських послуг, а обговорення місії Університетів дедалі частіше зводиться до розгляду можливостей набуття будь-яких компетенцій, безвідносно до сутності того, хто навчається, як цілісного суб'єкта.

Щодо університету як передумови модернізації суспільства, то тут ситуація виглядає досить розмитою та туманною. Разом із відходом епохи Просвітництва йде й потреба в освіті народу. Та й із відходом національних держав народ змінюють маси. З Просвітництвом пов'язана соціокультурна (соціалізуюча, виховна, просвітницька) функція університетів. Залишаються лише навчальна функція та функція соціального контролю, оскільки Університет є одним із найважливіших каналів соціальної мобільності.

Однак досить сумнівною видається відмова від Університету Культури на підставі поглинання глобалізацією національних культур. Глобалізація, незважаючи на часті міркування щодо цінності мультикультуралізму, насправді не стала наступним кроком до поєднання культур. Справжня глобалізація могла б підняти на новий рівень і саму ідею Університету, що ґрунтується на ідеї культури, проте, за фактом замість неї ми маємо «американізацію» (Б. Рідінгс). Якщо брати поняття «культура» в її ширшому значенні, то йтиметься про культуру як фактор творчого життєстрою, невичерпного джерела суспільних нововведень. З цих позицій можна вже говорити про світову культуру та культуру фахівця. Чи можливі процеси інкультурації особистості, які особливо інтенсивно протікають в університетські роки, за відсутності Університету Культури? Наприклад, відмінність поняття економічної культури від поняття економічної діяльності в тому, що в першому випадку буде мінімізовано негативні наслідки рішень, навіть якщо вони обіцяють негайну ефективність. Концептуальність підходів до вирішення професійних завдань дозволяє розширити облік можливих наслідків та працює на перспективу сталого розвитку. Моделі університету періоду Модерну відзначаються прагненням до ясності, визначеності, піднесення Розуму, Науки та Людини. Так, наприклад, К. Ясперс, цілком у дусі німецької класичної традиції, вважав, що ідеальний університет – це поєднання світів професії, освіти та дослідження. В ідеї класичного університету такі цілі, як навчання спеціальним професіям, освіта (виховання) та дослідження становлять нерозривну єдність, будучи втіленням духовної сутності університету, і жодна мета не може бути відокремлена від інших без того, щоб не ліквідувати духовну сутність університету [14, с. 66].

Однак на етапі Постпросвітництва інструменталізм перемагає концептуалізм. Повсюдно у роботах про місію Університету

звертаються зараз до терміну «досконалість», за словами Б. Рідінгса, до цього поняття університетські чиновники звертаються у своїх роботах через слово [12, с. 26]. Але виявляється, що «досконалість» нагадує фінансові відносини, оскільки вона немає змісту, і тому вона не може бути ні хибною, ні істинною» [12, с. 28]. Термін «досконалість» маскує онтологічну та антропологічну порожнечу, відсутність смислів, природну при прийнятті позиції інституційного прагматизму. Ця позиція ставить під сумнів і навчаючу функцію Університету, і його місію щодо розвитку науки. Викладання, згідно з Б. Рідінгсом, не повинно представляти передачу знань. Сила викладання полягає, на його думку, не у змісті, а у «здатності педагогіки зберігати відкрити темпоральність запитування» [12, с. 37]. Безумовно, вміння запитувати є творчою складовою, необхідною для становлення студента як майбутнього професіонала, але в беззмістовній порожнечі без засвоєних базових знань вона може обернутися порожнім фантазуванням. Відкритість темпоральності запитування імпліцитно полягає у можливості нескінченного процесу пізнання, у принциповій незавершеності його прогресу. Поняття науки з самого початку не мислилося без поняття істини, як об'єктивного знання. На цей же час загальним місцем стало твердження, що істина відносна і «все залежить від точки зору». Загальний обрій істини стає неможливим. Неможливим стає все, що наділене печаткою загальності, чи то розум, як загальнолюдська (родова) властивість, чи істина, як загальнозначуще знання, або, навіть комунікація, як взаємодія між людьми, яка несе в собі смислове навантаження. Недарма в наукових колах обговорення проблеми випереджають так званою установкою «домовимось про поняття». Метою мовної дії є досягнення згоди (консенсусу). Саме у зв'язку з прийняттям цієї неможливості, що настала з відходом епохи Модерну (Джанні Ватімо, наприклад, називає модерне суспільство «суспільством загальної комунікації»), Б. Рідінгс замінює поняття консенсус на диссенсус.

Усе вищевикладене фіксує ситуацію розпаду, викликану вторгненням відкритого ринку у всі соціальні сфери, зокрема, у сферу освіти. Для того, щоб здійснювати свою місію, Університет повинен зберегти здатність існувати поза ринковими імперативами, тобто бути автономним, не втрачати духу свободи. Відіграючи допоміжну роль у діяльності економічних сил, Університет втрачає можливість бути передумовою модернізації суспільства, його місія в епоху Постпросвітництва – відсутність місії. Таким чином, зважаючи на процеси, пов'язані з перехідним періодом, освіті не варто відмовлятися від традицій, що зарекомендували себе. Збереження соціокультурної функції Університету, як у його класичному варіанті, забезпечує можливість підтримувати людину у її цілісності. І саме в цьому випадку будуть виконуватися умови гуманного формування майбутнього, що є основною місією Університету.

Висновки. Сьогодні університет опинився у складній ситуації, оцінку якої можна дати лише у

контексті широких дискусій. Складність ситуації вказує не лише на кризу в освіті, йдеться швидше про широкомасштабні зміни світового масштабу. Характер місії університету обумовлюється багатьма факторами, які мають місце в житті: складністю сучасного суспільства, неоднозначним розумінням і оцінками посткапіталізму, процесів глобалізації та деглобалізації. Паралельно людство має справу із трансформуванням мислення, яке реалізується за рахунок антропологічного повороту; впливу корпорацій, націлених на зміну архітектури модифікації поведінки людини та людської природи; ролі світового ринку у загальному русі освітніх процесів.

Такі кроки приводять до роздумів про цінності епохи Модерну із збереженням найкращих надбань ідеології Просвітництва. Відмова від них створює ситуацію такого мислення, при якому світоглядна функція нівелюється, не має щільності та можливого потенціалу. Як результат, зникає навичка бачення світу у вигляді цілості, концептуальність у поясненні процесів втрачає силу, зменшується сила критичизму, все складніше зв'язати причинно-наслідкові зв'язки, бо мислення втрачає гнучкість, а світ бачиться однобічно.

Список літератури

1. Адорно, Т. (2017). Теорія напівосвіти. (М.Д. Култаєва, пер. с німец.). *Філософія освіти [Philosophy of Education]*. № 1 (20). С. 128-152.
2. Бауман, З. в роботі Bauman, Zygmunt. (2005). Education in liquid modernity. *The review of education, pedagogy, and cultural studies*: 27.4: 303-317.
3. Бойченко, М. (2017). Між «напівосвітою» і «напівдією» у пошуках шляху до дієвої освіти. *Філософія освіти [Philosophy of Education]*. №2 (21). С. 219-239.
4. Дольська, О.О. (2018). Інтелектуальне-когнітивні технології (технології мислення) як нова опція наукового аналізу. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Філософія»*. Вип. №50. С.3-16.
5. Дольська, О.О. (2018). Парадигмальні зміни у сучасній філософії освіти. *Філософія освіти [Philosophy of Education]*. № 2. (23) С. 146-162.
6. Дольська, О.О., Фу Хун. (2021). Феноменологічно-епістемологічний вимір суб'єктивності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки»*, № 63. С.47-56.
7. Кант, І. в роботі Immanuel Kant. (1794). *The Conflict of the Philosophy Faculty With the Theology Faculty*. V. 6. 743 p.
8. Кларк, Б.Р. в роботі Clark, B.R. (1997). The modern integration of research activities with teaching and learning. *The Journal of Higher Education*: 68(3), 241-255.
9. Латур, Б. (2002). Дайте мне лабораторию, и я переверну мир. *Логос*, №5/6 (35). С. 211-242.
10. Латур, Б. (2018). Наука была столь же таинственной, что и Непорочное Зачатие. Retrieved from <https://syg.ma/@sygma/bruno-latur-nauka-byla-stol-zhietainstviennoi-cto-i-nieporochnoie-zachatiie> (30.05.2022)
11. Пелікан, Я. (2009). *Ідея Університету*. Київ: Дух і Літера, 360 с.
12. Ридингс Б. в роботі Readings, B. (1997). *The university is in ruins*. 256 p.
13. Фуко, М. в роботі Foucault, M. (1972). *Archeology of knowledge*. Translated from the French by A.M. Sheridan Smith. 254 p.
14. Ясперс, К. в роботі Jaspers, K.T. (2007). *The Idea of a University* (2th ed.). Shanghai People's Publishing House. 162 p.

15. Bloom, Allan (1987). *The Closing of the American Mind. How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students*. N.-Y.: Simon and Schuster, 240 p.

16. Dolska, O., Gorodiskaya, O., Tararoyev, J. (2019) Anthropological dimension of constructivism in the culture of Presence. *Studia Warmińskie*. Vol 56, p. 105-121.

17. Dolska, O., Lobas, V. (2021). Embodied Rationality as a mode of the visibility of Ethics (to the question of the toolkit of Constructivism). *Filosofiya-Philosophy*, Vol. 30, № 2. Pp. 126–138.

18. Duderstadt, James J. (2000). New Roles for the 21st-Century University. *Issues in Science and Technology*. Vol. XVI, №. 2. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Arizona State University.

19. Rosenzweig, Robert M. (2000). Universities Change, Core Values Should Not. *Issues in Science and Technology*. Vol. XVI, № 2.

20. Wang, D. (2022). Philosophical analysis of man's subjectivity in E-Education in China. *Матеріали Міжнародного науково-методичного семінару «Організація та функціонування Е-освіти в умовах викликів та ризиків у сучасному глобалізованому світі»: практичні студії (5 травня 2022 р., м. Харків, НТУ «ХПІ», 2022 р.)* С. 9-11.

21. Zuboff Sh. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Barack Obama's Books. 704 p.

References (transliterated)

1. Adorno, T. (2017). Teoriia napivosvity. (M.D. Kultaieva, per. s nimets.). *Filosofiiia osvity [Philosophy of Education]*. № 1 (20). S. 128-152.
2. Bauman, Z. v roboti Bauman, Zygmunt. (2005). Education in liquid modernity. *The review of education, pedagogy, and cultural studies*: 27.4: 303-317.
3. Boichenko, M. (2017). Mizh «napivosvitoiu» i «napivdiieiu» u poshukakh shliakhu do diievoi osvity. *Filosofiiia osvity [Philosophy of Education]*. №2 (21). S. 219-239.
4. Dolska, O.O. (2018). Intelektualne-kohnityvni tekhnologii (tekhnologii myslennia) yak nova optsiia naukovoia analizu. *Visnyk KhNPU im. H.S. Skovorody «Filosofiiia»*. Vyp. №50. S.3-16.
5. Dolska, O.O. (2018). Paradyhmalni zminy u suchasni filofii osvity. *Filosofiiia osvity [Philosophy of Education]*. № 2. (23) S. 146-162.
6. Dolska, O.O., Fu Khun. (2021). Fenomenolohichno-epistemolohichni vymir subiektivnosti. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, seriia «Teoriia kultury i filosofiiia nauky»*, № 63. S.47-56.
7. Kant, I. v roboti Immanuel Kant. (1794). *The Conflict of the Philosophy Faculty With the Theology Faculty*. V. 6. 743 p.
8. Klark B.R. v roboti Clark, B. R. (1997). The modern integration of research activities with teaching and learning. *The Journal of Higher Education*: 68(3), 241–255.
9. Latur, B. (2002). Daite mne laboratoryiu, u ya perevernu myr. *Lohos*, №5/6 (35). S. 211-242.
10. Latur, B. (2018). Nauka byla stol zhe tainstvennoi, chto y Neporochnoe Zachatyie. Retrieved from <https://syg.ma/@sygma/bruno-latur-nauka-byla-stol-zhietainstviennoi-cto-i-nieporochnoie-zachatiie>
11. Pelikan, Ya. (2009). *Ideia Universytetu*. Kyiv: Dukh i Litera, 360 s.
12. Rydynhs B. v roboti Readings B. (1997). *The university is in ruins*. 256 p.
13. Fuko, M. v roboti Foucault, M. (1972). *Archeology of knowledge*. Translated from the French by A. M. Sheridan Smith. 254 p.
14. Yaspers, K. v roboti Jaspers, K.T. (2007). *The Idea of a University* (2th ed.). Shanghai Peoples Publishing House. 162 s.

15. Bloom, Allan (1987). *The Closing of the American Mind. How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students*. N.-Y.: Simon and Schuster, 240 p.

16. Dolska, O., Gorodiskaya, O., Tararoyev, J. (2019). Anthropological dimension of constructivism in the culture of Presence. *Studia Warmińskie*. Vol 56, p. 105-121.

17. Dolska, O., Lobas, V. (2021). Embodied Rationality as a mode of the visibility of Ethics (to the question of the toolkit of Constructivism). *Filosofiya-Philosophy*, Vol. 30, № 2. s. 126–138.

18. Duderstadt, James J. (2000). *New Roles for the 21st-Century University*. *Issues in Science and Technology*. Vol. XVI, №. 2. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Arizona State University.

19. Rosenzweig, Robert M. (2000). *Universities Change, Core Values Should Not*. *Issues in Science and Technology*. Vol. XVI, № 2.

20. Wang, D. (2022). Philosophical analysis of mans subjectivity in E-Education in China. *Materialy Mizhnarodnoho nauково-metodychnoho seminaru «Orhanizatsiia ta funktsionuvannia E-osvity v umovakh vyklykiv ta ryzykiv u suchasnomu hlobalizovanomu sviti»: praktychni studii (5 travnia 2022 r., m. Kharkiv, NTU «KhPI», 2022 r.)*. S. 9-11.

21. Zuboff Sh. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Barack Obamas Books. 704 p.

Надійшла (received) 16.06.2022

Відомості про авторів / About the Authors

Дольська Ольга Олексіївна (Dolska Olga) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9577-8282>;

Дишкант Тетяна Миколаївна (Dyshkant Tetiana) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5026-7913>

УДК 378:621.3:004.9

doi: 10.20998/2227-6890.2022.1.02

Г.Л. КОРОСТИЛЬОВ, О.О. ДОЛЬСЬКА

ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТЕМАТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ (ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ)

Стаття присвячена аналізу практичного і методологічного характеру викладання електротехніки. Виходячи з того, що предметна область електротехніки – це машини, що використовують електрику, завдання електротехніки як будь-якого іншого виду технічних наук – застосовувати закони природознавства до вирішення технічних питань. Автори, відштовхуючись від специфічного її завдання (з'ясувати принципи, що визначають устрій і функціонування електротехнічних об'єктів), підкреслюють значення розбудови ідеалізованих теоретичних моделей, які описують особливі, штучно створювані фізичні умови, які відбуваються в електротехнічних об'єктах, і мови їх опису – математики. Аналізуючи характер викладання, підкреслюється необхідність використання різних видів математики. Роздуми і висновки автори роблять на основі експерименту про використання мов комп'ютерного програмування, щоб з'ясувати, наскільки комп'ютерна математика стає необхідною складовою при викладанні електротехніки.

Ключові слова: електротехніка, філософія викладання, методологія викладання, філософсько-методологічні основи, прикладна математика, комп'ютерна математика, комп'ютерне програмування, мова математики.

G.L. KOROSTYLOV, O.O. DOLSKA

TRANSFORMATIONS OF MATHEMATICAL TOOLS IN TEACHING ELECTRICAL ENGINEERING (PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL REMARKS)

The article is devoted to the analysis of the practical and methodological nature of teaching electrical engineering. Based on the fact that the subject area of electrical engineering is machines that use electricity, the task of electrical engineering, like any other type of technical science, is to apply the laws of natural science to solve technical issues. The authors, starting from its specific task (to find out the principles that determine the structure and functioning of technical objects), emphasize the importance of building idealized theoretical models that describe special, artificially created physical conditions that occur in technical objects, and the language of their description, that is mathematics. Analyzing the nature of teaching, the need to use different types of mathematics is emphasized. The authors make their conclusions and present their thoughts on the basis of an experiment on the use of computer programming languages in order to find out to what extent computer mathematics becomes a necessary component in the teaching of electrical engineering.

Key words: electrical engineering, teaching philosophy, teaching methodology, philosophical and methodological foundations, applied mathematics, computer mathematics, computer programming, language of mathematics.

Постановка проблеми. Виходячи з предмета електротехніки та її основного завдання створювати особливу реальність, яка займає місце між природою

і людиною, в сучасній освітній структурі викладання виникла проблема вузькості її методологічної бази і практичного інструментарію. Сьогодні ми фактично